

Elementy poslední / Prvočinitel(é)

Ve starém Řecku přišli nejstarší myslitelé s dvěma velkými myšlenkovými vynálezy: jedním byla myšlenka ARCHÉ (počátku), druhým vynálezem byla myšlenka STOICHEION (prvku, lat. elementum). Oba koncepty mohly víc nebo méně souviset nebo nesouviset – jejich souvislost se stala předním problémem, ale problémů se ihned objevilo víc. Jednak tu byl základní problém, jak mohla z jedné ARCHÉ vzejít zjevná a pozorovatelná mnohost věcí, tj. neznamena-li to, že jakási mnohost byla již v ARCHÉ samotné. Někteří myslitelé počítali s jedinou ARCHÉ, ale jiní s několika. Pro některé byla sama ARCHÉ aktivní a živá, pro jiné byla čímsi neproměnným (a také nevzniklým a nezanikajícím), a pak tu byl problém, odkud se bere pohyb a změna. I když by bylo možno počítat s několika „počátky“ (a tak vysvětlovat mnohost pozorovaných „věcí“ jejich mísením v různých poměrech apod.), bylo zapotřebí předpokládat ještě zvláštní počátky jako zdroje toho mísení, eventuelně (jako u Empedokla) zvláštní zdroj pro spojování a slučování, a zase jiný pro rozpojování a rozlučování. Právě v těchto úvahách můžeme vidět zdroj myšlenky „prvků“ jako něčeho pouze pasivního, neschopného vlastních aktivit, a „počátky“ jejich „pohybu“ hledat někde vně, mimo ně (české pojmenování „prvočinitelé“ svědčí o tom, že tradice chápání „prvků“ jako čehosi hybného a aktivního navzdory všemu nejen nevymřela, ale že pokračovala nebo byla obnovována i nadále). Rozhodující vliv tu ovšem měl Parmenidés (a jeho škola), který velmi sugestivním způsobem skoncoval nejen s možností chápat ARCHÉ jako živou a proměnlivou, ale s mnohostí, pohybem a dokonce časovostí vůbec (čímž ovšem v jistém smyslu skoncoval i s filosofií a možností jejího rozvoje). Pro vrcholné starořecké myslitele tak nezbyla jiná cesta než různé pokusy o jakousi syntézu řady již vymyšlených „vynálezů“, a to ať už přijetím jakési schizoidnosti dvou (nebo i více) světů, nebo jakési ne zcela přesvědčivé racionalizace takové schizoidnosti v podobě „modalit“. V nové době pak byla myšlenka posledních nedílných „elementů“ obnovena a postupně modifikována tak, že přejatý pojem „atomu“ jako čehosi dále nedělitelného byl odložen stranou, termín však zachován, a u atomů rozpoznávána vnitřní struktura (a tedy vnitřní mnohost). Myšlenka posledních „částic“ však ještě dlouho nebyla odložena, i když po celou dobu bylo třeba počítat vedle „částic“ také se „silami“, chápanými jako „pole“. V posledních dobách jsme však svědky pokusů o „atomizování“, přesněji „kvantování“ také všech druhů polí, dokonce o kvantování času. Nejnovější, zatím pouze matematický koncept tzv. superstrun jde tak daleko, jak se to zatím zdálo být jen možné, ale přece myšlenka čehosi, co se sice nějak „mrská“, ale co samo není totožné s tím mrskáním, nýbrž je tím aktivně se mrskajícím, zůstává v pozadí jako poslední skryš „prvočinitelů“, bez nichž by žádných „dějů“ nebylo, ale které samy žádným „dějem“ nejsou (nýbrž jakýmsi jeho „substrátem“).

(Písek, 081229-1.)